

МИРОНЕНКО А.П.

*магістрантка спеціальності «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

КУЗЬМІНА М.О.

*доктор філософії зі спеціальності «Соціальна робота», доцент,
доцент кафедри «Соціальна робота»
Національний університет «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЖЕРТВАМИ НАСИЛЬСТВА

Проблема насильства є однією з найбільш актуальних соціальних проблем сучасного суспільства. Вона охоплює різні сфери життя та має багатовимірний характер, що виявляється у фізичному, психологічному, економічному та сексуальному тиску на людину. Особливу небезпеку становить те, що насильство часто відбувається у міжособистісних стосунках – у сім'ї, навчальних закладах, на робочому місці. Наслідки таких явищ мають деструктивний вплив на психоемоційний стан, соціальне функціонування та якість життя постраждалих. Ставлення суспільства до проблем насильства, жорстокості, осуд його в цілому або певних його форм, заохочення, навпаки, будь-яких видів агресії, насильства багато в чому визначають зміст життя суспільства, соціалізації особистості.

Соціальна робота з жертвами насильства ґрунтується на інтеграції знань з соціології, психології, права та педагогіки. У науковій літературі наголошується, що насильство є не лише індивідуальною проблемою, але й соціальним явищем, яке відображає дисбаланс влади та гендерної рівності [1, с. 12-17]. У центрі уваги соціального працівника перебуває людина, яка зазнала насильства, з її індивідуальними потребами, ресурсами та можливостями. Допомога у таких випадках не може бути одномоментною чи поверховою, вона повинна охоплювати кризове втручання, психологічний супровід, правову підтримку, соціальну реабілітацію та інтеграцію в суспільство. Для цього необхідно розуміти теоретичні засади соціальної роботи з жертвами насильства, що дозволяє

забезпечити цілісність і результативність практичних заходів. Ефективність допомоги залежить від глибокого розуміння теоретичних засад і методологічних підходів, що формують основу практичної діяльності соціальних працівників.

Насильство, як соціальне явище, залишається однією з найгостріших проблем сучасного суспільства. Постраждали від насильства стикаються з численними викликами, які потребують комплексного підходу в їхньому обслуговуванні та підтримці. Соціальна робота в цій сфері покликана не лише надавати допомогу, але й сприяти відновленню постраждалих, їхній соціалізації та інтеграції в суспільство [4].

Жертва насильства – це особа, яка зазнала дій або загрози дій, що призвели чи можуть призвести до фізичних, психічних або соціальних страждань. Підтримка таких осіб вимагає міждисциплінарного підходу, що включає соціальну, правову, психологічну та медичну допомогу. Соціальна робота з жертвами насильства – це комплексна діяльність, спрямована на виявлення, підтримку, захист та реабілітацію осіб, які зазнали фізичного, психологічного, сексуального, економічного чи іншого виду насильства. Ця діяльність здійснюється в контексті соціальної справедливості, прав людини та поваги до гідності постраждалих осіб.

В Україні теоретичне підґрунтя соціальної роботи визначається нормативно-правовими актами, зокрема Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017), Стамбульською конвенцією Ради Європи, а також міжнародними документами ООН та ВООЗ. Згідно з ними, соціальна робота повинна забезпечувати як кризову допомогу, так і довготривалу підтримку жертв насильства. Принципи соціальної роботи з жертвами насильства створюють етичне та професійне підґрунтя для ефективної підтримки постраждалих. Вони гарантують захист прав і гідності осіб, які пережили травматичний досвід, забезпечують безпечні умови для відновлення та соціальної інтеграції (табл. 1) [7]. Дотримання зазначених принципів дозволяє фахівцям будувати довірливі стосунки з клієнтами, розробляти індивідуалізовані плани допомоги та попереджати повторні випадки насильства. Особливе значення має міжвідомча взаємодія, що забезпечує системність і комплексність соціального втручання.

У сучасних підходах виокремлюють кілька рівнів соціальної роботи з постраждалими:

- індивідуальний (психологічна підтримка, кризове консультування, соціальний супровід);
- сімейний (робота з родиною для попередження повторних випадків насильства);

– груповий (створення груп самодопомоги, терапевтичних груп для постраждалих);

– соціально-структурний (взаємодія із соціальними інституціями, адвокація, профілактика насильства на рівні громади).

Теоретичною базою сучасної соціальної роботи виступає концепція прав людини, відповідно до якої допомога жертвам насильства розглядається як захист базових прав на життя, безпеку, свободу від дискримінації та тортур.

Таблиця 1

Принципи соціальної роботи з жертвами насильства

Принцип	Суть принципу
Поваги до гідності особистості	Забезпечення безумовної підтримки постраждалих без осуду та з урахуванням їхньої гідності.
Конфіденційність	Збереження приватності інформації, яку надає жертва насильства.
Недискримінація	Рівний доступ до допомоги незалежно від статі, раси, віку, статусу тощо.
Добровільність участі	Участь у програмах підтримки виключно за бажанням жертви.
Інформована згода	Кожне втручання відбувається лише після пояснення наслідків і погодження постраждалої особи.
Комплексний підхід	Залучення міждисциплінарної команди для вирішення проблеми насильства.
Індивідуальний підхід	Врахування унікального досвіду, потреб і контексту кожної особи.
Партнерство	Взаємодія соціальних служб, НГО, медичних і правових установ для комплексної допомоги.

Основоположними принципами соціальної роботи є дотримання прав людини та забезпечення соціальної справедливості. Процес надання допомоги тим, хто її потребує – будь то окремі особи, групи чи сім'ї полягає у сприянні вирішенню їхніх життєвих проблем [3]. Це включає економічні, медичні, правові та психологічні аспекти, а також надання інформаційних консультацій. Мета цього процесу – відновлення, покращення або ж стимулювання самостійного розвитку особистих можливостей для повноцінної життєдіяльності.

Соціальна робота з жертвами насильства передбачає цілісне розуміння причин і механізмів цього явища, а також ефективних стратегій допомоги. Системна теорія У. Бронфенбреннера, К. Германа розглядає жертву насильства як частину взаємопов'язаної соціальної системи (сім'ї, громади, інституцій). У. Бронфенбреннер (1979) розробив екологічну модель, у якій пояснюється, як макро-, мезо- і мікросередовище впливають на життєвий досвід особи [8].

Клієнтоцентроване консультування К. Роджерса – гуманістичний підхід, що передбачає побудову довірливих відносин між соціальним працівником і клієнтом. Головна мета – створення безпечного простору, де постраждала особа може відновити почуття гідності, прийняття себе, автономії [12].

Соціальний працівник виступає не як експерт, а як емпатичний партнер, що підтримує особистісне зростання клієнта. Застосовується в кризовому консультуванні, при роботі з емоційними травмами після насильства.

Феміністська теорія К. Маккіннон, А. Дворкін щодо соціальної роботи з жертвами насильства базується на розумінні насильства як прояву патріархальної влади та нерівності. Цей підхід акцентує увагу на структурному насильстві, дискримінації та соціальній нерівності, яка робить жінок вразливими [11].

Основне завдання соціального працівника – не лише надати допомогу, а й активізувати клієнтку, посилити її здатність до прийняття рішень, захисту прав, участі в громадському житті. Особлива увага приділяється безпеці та самореалізації жінок.

Когнітивно-поведінковий підхід (КПТ) А. Бека, Д. Герман передбачає роботу з травматичним досвідом через зміну деструктивних переконань, поведінкових моделей і автоматичних думок. Жертви насильства часто мають почуття провини, безпорадності, низьку самооцінку [10]. Даний підхід дозволяє соціальному працівнику (у партнерстві з психологом) формувати нові адаптивні стратегії подолання та відновлення внутрішнього контролю.

Травма-орієнтований підхід (Trauma-Informed Care) Д. Гудмен, С. Херман є одним із найсучасніших підходів, який враховує вплив травми на тіло, свідомість і поведінку жертви. Основними принципами є: безпека,

довіра, вибір, співпраця та посилення клієнта [9]. Соціальні працівники проходять спеціальну підготовку, щоб не травмувати повторно клієнта. Впроваджується в притулках, центрах допомоги, кризових інтервенціях.

Сучасна соціальна робота з жертвами насильства потребує використання комплексних, індивідуалізованих підходів, що враховують як психологічні, так і соціальні аспекти проблеми. Теоретичні моделі слугують основою для вибору відповідної стратегії втручання та розробки реабілітаційних програм. Найефективнішою є інтеграція кількох підходів залежно від потреб клієнта, рівня небезпеки, типу насильства та особистісних ресурсів постраждалої особи [5].

Проблема насильства в сучасному суспільстві має глобальний характер, охоплюючи різні соціальні верстви та групи населення. Зокрема, уразливими є жінки, діти, особи похилого віку, представники ЛГБТК+ спільноти, люди з інвалідністю. Соціальна робота з постраждалими від насильства потребує застосування ефективних технологій, що поєднують кризове реагування, психологічну підтримку, правову допомогу та соціальну реабілітацію [6]. Технологічний підхід у цьому контексті забезпечує системність, плановість та результативність допомоги, спрямованої на подолання наслідків насильства та відновлення функціонування особистості в соціумі.

До основних форм соціальної допомоги жертвам насильства відносять:

- кризове втручання – надання екстреної психологічної, правової та соціальної допомоги;
- соціальний супровід – довготривала підтримка у відновленні соціальних зв'язків та інтеграції;
- консультування – індивідуальне чи групове, спрямоване на подолання психологічних наслідків насильства;
- реабілітаційні програми – сприяння відновленню соціального статусу, працевлаштуванню, медичній допомозі;
- просвітницька діяльність – формування у суспільстві нульової толерантності до насильства.

Попри розвиток законодавства та практик, соціальна робота з жертвами насильства в Україні стикається з низкою проблем: недостатня кількість притулків та кризових центрів; нерівномірний доступ до

допомоги у сільських та міських громадах; стигматизація жертв насильства та недовіра до соціальних інституцій; брак підготовки спеціалістів та міжвідомчої координації; обмежене фінансування програм підтримки.

Окремої уваги заслуговує впровадження технологій цифрової соціальної роботи, що особливо актуально в умовах пандемій, війни та обмеженого доступу до фахівців у віддалених територіях. Віртуальні платформи, анонімні чати, мобільні застосунки для моніторингу домашнього насильства – усе це формує нову культуру допомоги, де жертва має можливість обрати зручний і безпечний формат звернення [2]. Гарячі лінії, онлайн-ресурси та мобільні додатки можуть забезпечити анонімність і доступність інформації для тих, хто боїться звертатися за допомогою особисто, що є особливо важливим для молоді та людей, які живуть у віддалених районах.

Соціальна робота з жертвами насильства є важливою складовою захисту прав людини та забезпечення соціальної справедливості. Теоретичні засади цієї діяльності ґрунтуються на принципах гуманізму, недискримінації, комплексності та партнерства. В умовах України актуальним є вдосконалення міжсекторальної взаємодії, розвиток мережі кризових центрів, підвищення кваліфікації соціальних працівників та впровадження сучасних методів реабілітації постраждалих. Використання як національного, так і міжнародного досвіду дозволить сформувати ефективну систему підтримки жертв насильства та знизити масштаби цього явища.

Список використаних джерел

1. Бондаренко О. С. Психологічне насильство як форма домашнього насильства. Правові горизонти. 2019. С. 12-17.
2. Зверева І. Д. Теорія і практика соціальної роботи. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 256 с.
3. Ковальова О.М. Реабілітація осіб, які постраждали від домашнього насильства. *Соціальна робота і освіта*, 2021. №3 (2), С. 56-61.
4. Лещенко А. І. Соціальна робота з дітьми, які постраждали від насильства. Київ : Центр соціальних служб, 2022. 188 с.
5. Литвинова Л. Р. Насильство в родині як соціальна проблема. Тернопіль : Мандрівець, 2020. 140 с.
6. Про міжвідомчу взаємодію у випадках насильства щодо дітей : Наказ МОН №1/11-8471. Київ : МОН, 2020. 12 с.
7. Сімейний кодекс України від 10.01.2002. № 2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.

VI ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»

8. Baran T. Reintegration of women victims of violence into society. *Human Rights and Social Work*. 2020. Vol. 7, No 3. P. 101-109.
9. Hirschi T. Causes of Delinquency. Berkeley : University of California Press, 1969. 309 p.
10. Kalchenko V. Working with children – witnesses of domestic violence : social work tools. *Child and Society*. 2021. Vol. 5, No 1. P. 37-44.
11. Lutsenko M. Gender-sensitive social work with victims of violence. *Gender Equality : Politics, Culture, Society*. 2021. Vol. 29, No 2. P. 124-130.
12. Naumenko V. Ethical dilemmas in social work with victims of violence. *Social Work Ethics*. 2022. Vol. 2, No 1. P. 17-23.